

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Кафедра фізичної реабілітації та біокінезіології

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Проректор з науково-методичної
та навчальної роботи
О.Б.Жильцов
20 19 року

ПРОГРАМА ПРАКТИКИ

ВИРОБНИЧА, КЛІНІЧНА

Спеціальності: 227 - Фізична реабілітація

Освітнього рівня: перший (бакалаврський)

Освітньої програми: Фізична терапія

Київ - 2019

Розробники:

Савченко В.М., доктор медичних наук, професор, зав. кафедри, кафедра фізичної реабілітації та біокінезіології; Харченко Г.Д., к.н.ф.в.с., доцент кафедри, кафедра фізичної реабілітації та біокінезіології.

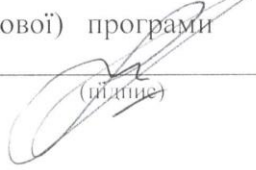
Викладачі:

Харченко Г.Д., к.н.ф.в.с., доцент кафедри, кафедра фізичної реабілітації та біокінезіології; Буряк О.Ю., старший викладач, кафедра фізичної реабілітації та біокінезіології; Запорожець В.А., викладач кафедри, кафедра фізичної реабілітації та біокінезіології; Мізіна Г.О., викладач кафедри, кафедра фізичної реабілітації та біокінезіології.

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри фізичної реабілітації та біокінезіології
Протокол від 10.09.2019 р. № 2

Завідувач кафедри (В.М.Савченко)
(підпис)

Робочу програму погоджено з гарантом освітньої (професійної/наукової) програми (керівником проектної групи) Фізична терапія
 . .2019 р.

Гарант освітньої (професійної/наукової) програми
(керівник проектної групи) (М.Ф. Хорошуха)
(підпис)

Робочу програму перевірено
 . .2019 р.

Заступник директора/декана (О.С. Комоцька)
(підпис)

Пролонговано :

На 20__/20__ н.р. _____ (_____) . «__» 20__ р., протокол № ____
(підпис) (ПІБ)

На 20__/20__ н.р. _____ (_____) . «__» 20__ р., протокол № ____
(підпис) (ПІБ)

На 20__/20__ н.р. _____ (_____) . «__» 20__ р., протокол № ____
(підпис) (ПІБ)

На 20__/20__ н.р. _____ (_____) . «__» 20__ р., протокол № ____
(підпис) (ПІБ)

На 20__/20__ н.р. _____ (_____) . «__» 20__ р., протокол № ____
(підпис) (ПІБ)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання	
	Денна	Заочна
Вид дисципліни	обов'язкова	
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська	
Загальний обсяг кредитів/годин	6/180	
Курс	4	
Семестр	7	
Кількість модулів	6	
Обсяг кредитів	6	
Обсяг годин, в тому числі:	180	
Аудиторні	180	
Модульний контроль	-	
Семестровий контроль	-	
Самостійна робота	-	
Форма семестрового контролю	залік	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета — оволодіння знаннями і формування професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень по застосуванню сучасних засобів фізичної терапії у осіб з захворюваннями внутрішніх органів, хірургічними і нервовими захворюваннями, травмами і захворюваннями опорно-рухового апарату під час роботи в реальних виробничих умовах реабілітаційного центру / клініки.

Завдання практики:

1. ЗК 12. Сформувати здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
2. СК 04. Сформувати здатність враховувати медичні, психолого-педагогічні, соціальні аспекти у практиці фізичної терапії, ерготерапії.
3. СК 05. Сформувати здатність провадити безпечно для пацієнта/клієнта та практикуючого фахівця практичну діяльність з фізичної терапії, ерготерапії у травматології та ортопедії, неврології та нейрохірургії, кардіології та пульмонології, а також інших областях медицини.
4. СК 06. Сформувати здатність виконувати базові компоненти обстеження у фізичній терапії та/або ерготерапії: спостереження, опитування, вимірювання та тестування, документувати їх результати.
5. СК 07. Сформувати здатність допомогти пацієнту/клієнту зрозуміти власні потреби, обговорювати та пояснювати зміст і необхідність виконання програми фізичної терапії та ерготерапії.
6. СК 08. Сформувати здатність ефективно реалізовувати програму фізичної терапії та/або ерготерапії.

7. СК 09. Сформувати здатність забезпечувати відповідність заходів фізичної терапії та/або ерготерапії функціональним можливостям та потребам пацієнта/клієнта.

8. СК 10. Сформувати здатність проводити оперативний, поточний та етапний контроль стану пацієнта / клієнта відповідними засобами й методами та документувати отримані результати.

9. СК 11. Сформувати здатність адаптовувати свою поточну практичну діяльність до змінних умов.

10. СК 13. Сформувати здатність навчати пацієнта/опікунів самообслуговуванню / догляду, профілактиці захворювань, травм, ускладнень та неповносправності, здоровому способу життя.

11. СК 14. Сформувати здатність знаходити шляхи постійного покращення якості послуг фізичної терапії та ерготерапії.

12. Сформувати здатність здійснювати вибір необхідних ефективних методик застосування різних засобів фізичної терапії (лікувальної фізкультури, масажу, механотерапії тощо) з урахуванням клінічного стану пацієнта при різних захворюваннях і травмах.

13. Надати знання про форми, види класичного, реабілітаційного та спортивного масажу, сформувати здатність виконувати класичний, реабілітаційний та спортивний масаж.

14. Сформувати здатність враховувати та застосовувати фізичні, соціальні, культурні, інституціональні та економічні фактори середовища установи, в якій здійснюється практика, для досягнення оптимального результату лікування /реабілітації пацієнтів.

15. Сформувати здатність враховувати особливості структури, організаційних процесів та процедур, місцеві традиції в діяльності установи, в якій здійснюється практика, для досягнення оптимального результату лікування /реабілітації пацієнтів.

16. Сформувати здатність дотримуватися медичної етики, професійної деонтології, ділового стилю, правил оптимальної організації свого робочого місця для створення комфортних умов співпраці з колегами.

Результати практики:

1. ПР 01. Демонструвати готовність до зміцнення та збереження особистого та громадського здоров'я шляхом використання рухової активності людини та проведення роз'яснювальної роботи серед пацієнтів/клієнтів, членів їх родин, медичних фахівців, а також покращенню довкілля громади.

2. ПР 02. Спілкуватися усно та письмово українською та іноземною мовами у професійному середовищі, володіти фаховою термінологією та професійним дискурсом, дотримуватися етики ділового спілкування; складати документи, у тому числі іноземною мовою (мовами).

3. ПР 03. Використовувати сучасну комп'ютерну техніку; знаходити інформацію з різних джерел; аналізувати вітчизняні та зарубіжні джерела інформації, необхідної для виконання професійних завдань та прийняття професійних рішень.

4. ПР 04. Застосовувати у професійній діяльності знання біологічних, медичних, педагогічних та психосоціальних аспектів фізичної терапії та ерготерапії.

5. ПР 05. Надавати долікарську допомогу при невідкладних станах та патологічних процесах в організмі; вибирати оптимальні методи та засоби збереження життя.

6. ПР 06. Застосовувати методи й інструменти визначення та вимірювання структурних змін та порушених функцій організму, активності та участі, трактувати отриману інформацію.

7. ПР 07. Трактувати інформацію про наявні у пацієнта/клієнта порушення за Міжнародною класифікацією функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я (МКФ) та Міжнародною класифікацією функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я дітей та підлітків (МКФ ДП).

8. ПР 08. Діяти згідно з нормативно-правовими вимогами та нормами професійної етики.

9. ПР 09. Реалізувати індивідуальні програми фізичної терапії, ерготерапії.

10. ПР 10. Здійснювати заходи фізичної терапії для ліквідації або компенсації рухових порушень та активності.

11. ПР 11. Здійснювати заходи ерготерапії для ліквідації або компенсації функціональних та асоційованих з ними обмежень активності та участі в діяльності.

12. ПР 12. Застосовувати сучасні науково-доказові дані у професійній діяльності.

13. ПР 13. Обирати оптимальні форми, методи і прийоми, які б забезпечили шанобливе ставлення до пацієнта/клієнта, його безпеку/захист, комфорт та приватність.

14. ПР 14. Безпечно та ефективно використовувати обладнання для проведення реабілітаційних заходів, контролю основних життєвих показників пацієнта, допоміжні технічні засоби реабілітації для пересування та самообслуговування.

15. ПР 15. Вербально і невербально спілкуватися з особами та групами співрозмовників, різними за віком, рівнем освіти, соціальною і професійною приналежністю, психологічними та когнітивними якостями тощо, у мультидисциплінарній команді.

16. ПР 16. Проводити інструктаж та навчання клієнтів, членів їх родин, колег і невеликих груп.

17. ПР 17. Оцінювати результати виконання програм фізичної терапії та ерготерапії, використовуючи відповідний інструментарій (додаток 3), та за потреби, модифікувати поточну діяльність.

18. ПР 18. Оцінювати себе критично, засвоювати нову фахову інформацію, поглиблювати знання за допомогою самоосвіти, оцінювати й представляти власний досвід, аналізувати й застосовувати досвід колег.

19. Знати особливості організації та планування реабілітаційної роботи, перелік і правила оформлення відповідної реабілітаційної документації, необхідне матеріально-технічне забезпечення для виконання процедур з фізичної терапії, вміння планувати зміст процедур з фізичної терапії (занять лікувальної фізкультури, механотерапії тощо) із врахуванням клінічного стану пацієнтів в умовах реабілітаційного центру / медичного закладу для досягнення оптимального реабілітаційного результату.

20. Вміти підготувати місце занять для процедур лікувальної фізкультури (лікувальна гімнастика, масаж тощо), інвентар і обладнання відповідно до мети і завдань заняття. Вміти проводити хронометраж заняття, оцінювати параметри фізичного навантаження на заняттях лікувальної фізкультури, механотерапії тощо в умовах реабілітаційного центру / медичного закладу для досягнення оптимального реабілітаційного результату.

21. Вміти збирати в клінічних умовах фізичні, соціальні, медичні та інші дані про стан пацієнта, результати фізичної терапії пацієнта із застосуванням паперових чи електронних формалізованих носіїв інформації.

22. Вміти здійснювати вибір необхідних ефективних методик застосування різних засобів фізичної терапії (лікувальної фізкультури, масажу, механотерапії тощо) з урахуванням клінічного стану пацієнта при різних травмах і захворюваннях.

4. Структура навчальної дисципліни

Тематичний план для денної форми навчання

№ п/п	НАВЧАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ	Обсяг год.	Вид звітнього документу
Змістовий модуль 1. Організаційна та ознайомча робота			
1.1	Участь студентів в установчій конференції	2	Щоденник
1.2	Складання індивідуального плану роботи.	8	Індивідуальний план
1.3	Бесіда з представниками (керівниками практики) лікувального закладу, реабілітаційного центру.	2	Щоденник
1.4	Ознайомлення з умовами роботи баз практики (обладнанням, інвентарем, залами ЛФК, зі структурою і організацією роботи реабілітаційного відділення закладу).	8	Щоденник
1.5	Ознайомлення та вивчення документів планування та обліку роботи лікувального закладу, реабілітаційного центру.	4	Щоденник
1.6	Підготовка звітної документації.	6	Щоденник
1.7	Захист виробничої практики на звітній конференції.	2	Звіт про практику, папка з документами
Разом		32	

N п/п	НАВЧАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ	Обсяг год.	Вид звітнього документу
Змістовий модуль 2. Навчально-методична робота			
2.1.	Знайомство, вивчення та набуття навиків застосування обладнання кабінетів і залу механотерапії, ЛФК.	8	План-конспект заняття
2.2.	Спостереження та аналіз занять, що проводять фахівці з фізичної терапії (методисти ЛФК, масажисти).	8	Щоденник
2.3.	Розробка комплексів фізичних вправ (плану-конспекту занять із ЛФК).	8	План-конспект заняття
2.4.	Аналіз занять ЛФК, які проводять фахівці з фізичної реабілітації відділення реабілітації закладу.	8	Щоденник
2.5.	Самостійне розробка та проведення реабілітаційних заходів.	8	Щоденник
2.6.	Спостереження за пацієнтами, складання протоколів спостереження.	8	Щоденник
Разом		48	
Змістовий модуль 3-5. Реабілітаційна робота			
3.1.	Проведення бесід, дискусій про методи фізичної терапії при захворюваннях внутрішніх органів, хірургічних і нервових захворюваннях, травмах і захворюваннях опорно-рухового апарату.	4	Щоденник
3.2.	Допомога в організації та проведенні планових реабілітаційних заходів при захворюваннях внутрішніх органів, хірургічних і нервових захворюваннях, травмах і захворюваннях опорно-рухового апарату.	8	Щоденник
3.3.	Обстеження осіб з захворюваннями внутрішніх органів, хірургічними і нервовими захворюваннями, з травмами і захворюваннями опорно-рухового апарату із застосуванням фізикальних, мануальних та інструментальних методів дослідження; оцінка результатів обстеження.	20	План-конспект заняття

N п/п	НАВЧАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ	Обсяг год.	Вид звітнього документу
3.4	Проведення занять ЛФК з особами, що страждають захворюваннями внутрішніх органів, хірургічними і нервовими захворюваннями, з травмами і захворюваннями опорно-рухового апарату в якості помічника реабілітолога.	18	План-конспект заняття
3.5	Самостійне проведення занять ЛФК з особами з захворюваннями внутрішніх органів, хірургічними і нервовими захворюваннями, травмами і захворюваннями опорно-рухового апарату.	30	План-конспект заняття
Разом		80	
Змістовий модуль 6. Науково – дослідна робота			
4.1	Збір даних про стан і результати фізичної реабілітації осіб, що реабілітуються, із використанням формалізованих паперових / електронних носіїв інформації.	20	Формалізовані паперові / електронні носії інформації
Разом		20	
УСЬОГО		180	

5. Програма виробничої практики

Змістовий модуль 1. Організаційна та ознайомча робота

1. Участь студентів в установчій конференції
2. Складання індивідуального плану роботи.
3. Бесіда з представниками (керівниками практики) лікувального закладу, реабілітаційного центру.
4. Ознайомлення з умовами роботи баз практики (обладнанням, інвентарем, залами ЛФК, зі структурою і організацією роботи реабілітаційного відділення закладу).
5. Ознайомлення та вивчення документів планування та обліку роботи лікувального закладу, реабілітаційного центру.
6. Підготовка звітної документації.
7. Захист виробничої практики на звітній конференції.

Змістовий модуль 2. Навчально-методична робота

1. Знайомство, вивчення та набуття навиків застосування обладнання кабінетів і залу механотерапії, ЛФК.
2. Спостереження та аналіз занять, що проводять фахівці з фізичної терапії (методисти ЛФК, масажисти).
3. Розробка 8 і більше планів-конспектів занять із ЛФК (лікувальна гімнастика, дозована ходьба, масаж) і механотерапії.

4. Аналіз занять ЛФК, які проводять фахівці з фізичної реабілітації відділення реабілітації закладу.
5. Самостійне розробка та проведення реабілітаційних заходів.
6. Спостереження за пацієнтами, складання протоколів спостереження.

Змістовий модуль 3-5. Реабілітаційна робота

1. Проведення бесід, дискусій про методи фізичної терапії при захворюваннях внутрішніх органів, хірургічних і нервових захворюваннях, травмах і захворюваннях опорно-рухового апарату.

2. Допомога в організації та проведенні планових реабілітаційних заходів при захворюваннях внутрішніх органів, хірургічних і нервових захворюваннях, травмах і захворюваннях опорно-рухового апарату.

3. Фізичне / реабілітаційне обстеження та динамічне спостереження за 4-ма і більше пацієнтами (протоколи спостереження) з захворюваннями внутрішніх органів, хірургічними і нервовими захворюваннями, травмами і захворюваннями опорно-рухового апарату із застосуванням фізикальних, мануальних та інструментальних методів дослідження, різноманітних опитувальників; оцінка результатів обстеження.

Визначення індивідуального виду рухового режиму для 4-х і більше осіб з захворюваннями внутрішніх органів, хірургічними і нервовими захворюваннями, травмами і захворюваннями опорно-рухового апарату.

4. Участь у проведенні 8 і більше занять ЛФК (лікувальна гімнастика, дозована ходьба, масаж), механотерапії, ерготерапії в якості помічника реабілітолога з хворими з різними захворюваннями внутрішніх органів, хірургічними і нервовими захворюваннями, травмами і захворюваннями опорно-рухового апарату.

5. Самостійне проведення 8 і більше занять ЛФК (лікувальна гімнастика, дозована ходьба, масаж), механотерапії, ерготерапії з особами / хворими з хворобами внутрішніх органів, хірургічними хворобами, нервовими хворобами та травмами і захворюваннями опорно-рухового апарату.

Змістовий модуль 6. Науково-дослідна робота

Збір даних про стан і результати фізичної реабілітації осіб (не менше 2), що реабілітуються, із використанням формалізованих паперових / електронних носіїв інформації. Проведення дослідження з оцінки у кожної особи:

- стану фізичного здоров'я;
- стану соціального здоров'я;
- стану психічного здоров'я;
- стану душевного здоров'я.

6. Контроль навчальних досягнень

6.1. Система оцінювання навчальних досягнень студентів

№	Вид діяльності	Кількість балів за одиницю	Кількість одиниць до розрахунку	Всього
1	Індивідуальний план роботи	10	1	10
2	Ведення щоденника	10	1	10
3	Написання плану-конспекту занять ЛФК і механотерапії	4	5	20
4	Заняття в якості помічника методиста	6	8	48
5	Збір даних і багатокомпонентна оцінка стану здоров'я пацієнтів (видані опитувальники)	20	2	40
6	Ведення протоколів спостереження	10	4	40
7	Самостійне проведення процедур ЛФК, механотерапії, ерготерапії	10	8	80
8	Звіт і захист практики	5	1	5
Максимальна кількість балів: 253				
Розрахунок коефіцієнта : $253 / 100 = 2,53$				

6.2. Завдання для самостійної роботи та критерії оцінювання

1. Написання індивідуального плану роботи.
2. Ведення щоденника практики.
3. Багатокомпонентна оцінка стану здоров'я пацієнтів.
4. Занесення в кафедральну електронну базу даних інформації про стан здоров'я обстежених пацієнтів із паперових носіїв.

6.3. Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання

Немає.

6.4. Форми проведення семестрового контролю та критерії оцінювання

Форма контролю — залік.

Звітна документація з практики

1. Щоденник практиканта.
2. Індивідуальний план роботи на 4 тижні.
3. Плани-конспекти занять ЛФК і механотерапії (не менше 8).
4. Протоколи спостереження (не менше 4).
5. Комплекти опитувальників для багатокомпонентної оцінка стану здоров'я пацієнтів (не менше 2).
6. Звіт про проходження практики.

6.5. Шкала відповідності оцінок

Оцінка	Кількість балів
Відмінно Знання, виконання в повному обсязі з незначною кількістю (1-2) несуттєвих помилок (вищий рівень)	90-100
Дуже добре Знання, виконання в повному обсязі зі значною кількістю (3-4) несуттєвих помилок (вище середнього рівень)	82-89
Добре Знання, виконання в неповному обсязі з незначною кількістю (1-2) суттєвих помилок (середній рівень)	75-81
Задовільно Знання, виконання в неповному обсязі зі значною кількістю (3-5) суттєвих помилок/недоліків (нижче середнього рівень)	69-74
Достатньо Знання, виконання в неповному обсязі, але є достатніми і задовольняють мінімальні вимоги результатів навчання (нижче середнього рівень)	60-68
Незадовільно Знання, виконання недостатні і не задовольняють мінімальні вимоги результатів навчання з можливістю повторного складання модулю (низький рівень)	35-59
Незадовільно З обов'язковим повторним курсом модуля (знання, вміння відсутні)	1-34

7. Підсумки практики

1. Підсумки практики підбиваються на звітній конференції студентів.
2. Присутність всіх студентів та методистів обов'язкова.
3. Студенти та керівники практики готують звіт, де висвітлюють підсумки проходження виробничої практики, її значення та пропозиції.
4. Результати виробничої практики відображаються в отриманні студентами заліку, який враховує оцінки з усіх видів роботи.

8. Рекомендовані джерела

Основна

1. Мухін В.М. Фізична реабілітація / В.М. Мухін. – Київ: Олімпійська література, 2009. – 488 с.
2. Фізична реабілітація, спортивна медицина: підручник для студ. вищих мед. навч. закладів / В. В. Абрамов, В. В. Клапчук, О. Б. Неханевич [та ін.] ; за ред. професора В. В. Абрамова та доцента О. Л. Смирнової. – Дніпропетровськ, Журфонд, 2014. – 456 с.
3. Дубровский В.И. Лечебная физкультура и врачебный контроль: Учебник для студентов мед. вузов. – М.: ООО «Медицинское информационное агенство», 2006. – 598 с.
4. Епифанов В.А. Лечебная физическая культура: учебное пособие / В.А. Епифанов. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2006. – 568 с.
5. Григус І. М. Фізична реабілітація в пульмонології : навчальний посібник / І. М. Григус. – Рівне, 2015. – 186 с.
6. Пархотик І.І. Фізична реабілітація при захворюваннях органів черевної порожнини (Російською мовою). – К.: Олімпійська література, 2003. – 223 с.
7. Рекомендации по реабилитации при заболеваниях органов дыхания:

пер. с англ. Амер. асоц. по реабилитации больных с заболеваниями сердечно-сосудистой и дыхат. систем. – Киев: Олимп. лит., 2010. – 192 с.

8. Рекомендации по реабилитации при заболеваниях сердца: пер. с англ. Амер. асоц. по реабилитации больных с заболеваниями сердечно-сосудистой и дыхат. систем. – Киев: Олимп. лит., 2011. – 240 с.

9. Неврологія : підручник для студ. вищ. мед. навч. закл. / [І. А. Григорова та ін.] ; за ред. І. А. Григорової, Л. І. Соколової. - 2-ге вид., випр. - Київ : Медицина, 2015. - 639 с.

10. Воронін Д. М. Фізична реабілітація при захворюваннях нервової системи: навч. посіб. / Воронін Д. М., Павлюк Є. О. – Хмельницький, ХНУ, 2011. – 143 с.

11. Марченко О.К. Фізична реабілітація хворих із травмами й захворюваннями нервової системи: Навчальний посібник. – К. Олімпійська література, 2006. – 196 с.

12. Травматологія і ортопедія: [посібник для практичних занять] / за ред. проф. О.А. Бур'янова. – К.: Книга плюс, 2006. – 135 с.

13. Политравма: хирургия, травматология, анестезиология, интенсивная терапия. учебн. издание; под ред. Ф.С. Глумчера, П.Д. Фомина, Е.Г. Подачаенко и др. — К.: ВСИ «Медицина», 2012. — 736 с.

14. Мухін В.М. Фізична реабілітація в травматології : монографія / В. М. Мухін. – Л. : ЛДУФК, 2015. – 428 с.

15. Пархотик И.И. Физическая реабилитация при травмах верхних конечностей / И.И. Пархотик. – Киев: Олимпийская литература, 2007. – 279 с.

16. Епифанов В.А. Реабилитация в травматологии / В.А. Епифанов, А.В. Епифанов. – М.: ГЭОТАР-Медиа», 2010. – 336 с.

17. Лікувальна фізкультура в санаторно-курортних закладах / за ред. Л.І. Фісенко. – К.: «Купріянова», 2005. – 400 с.

Додаткова:

1. Коляденко Г.І. Анатомія людини : підручник для студ. природ. спец. вищ. пед. навч. закладів / Г. І. Коляденко ; М-во освіти і науки України. - 6-те вид. - Київ : Либідь, 2014. - 384 с.

2. Основи фізичної реабілітації: Навчальний посібник/ За заг. ред. Л.О.Вакуленко, В.В.Клапчука. – Тернопіль: ТНПУ, 2010. – 234 с.

3. Бирюков А. А. Лечебный массаж : учебное пособие / А. А. Бирюков. - Киев : Олимпийская литература, 1995. - 196 с.

4. Дубровский В.И., Дубровская А.В. Лечебный массаж. М.: ГЭОТАР-МЕД, 2004. — 512 с.

5. Шаповалова В.А. Спортивна медицина і фізична реабілітація: [навч. посібник] / В.А. Шаповалова, В.М. Коршак, В.М. Халтагарова, І.В. Шимеліс, Л.І. Гончаренко. – Київ: «Медицина», 2008. – 246 с.

6. Степашко М.В. Масаж і лікувальна фізична культура в медицині: [підручник] / М.В. Степашко, Л.В. Сухостат. – К.: ВСВ «Медицина», 2010. – 352 с.

7. Семенова О.П. Реабилитация посттравматических больных / О.П. Семенова. – Ростов-н/Д: Феникс, 2006. – 240 с.

8. Яковенко Н.П. Фізіотерапія: [підручник] / Н.П. Яковенко, В.Б. Самойленко. – К.: ВСВ « Медицина», 2011. – 256 с.
9. Лечебная физическая культура: учебник для студ. высш. учеб. завед. / [С.Н. Попов, Н.М. Валеев., Т.С. Гарасева и др.]; под ред. С.Н. Попова. – 5-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 416 с.
10. Соколовський В.С. Лікувальна фізична культура: підручник / В.С. Соколовський, Н.О. Романова, О.Г. Юшковська. — Одеса: Одес. держ. мед. ун-т, 2005. — 234 с.